

АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ ЦК ВКП(Б), ЦК КП(Б)У, ЩО ВИЗНАЧАЛИ ОКРЕМІ ЗАХОДИ ТА ЗАВДАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ У 1932-1933 рр.

О. О. Стасюк

Національний музей Голодомору-геноциду
olesia.stasiuk@gmail.com
ORCID: 000-002-9527-982X

Ключові слова: Голодомор-геноцид українців, механізм злочину, ЦК ВКП(Б), ЦК КП(Б)У, партійні документи.

Мета дослідження – проаналізувати та порівняти окремі зразки партійної документації ЦК ВКП(Б), ЦК КП(Б)У, як доказ впровадження механізму злочину геноциду українців 1932–1933 рр. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму. Авторка використала метод критичного аналізу джерел, проблемно-хронологічний, а також аналізу, синтезу та узагальнення. **Наукова новизна.** Уведено в обіг нові історичні джерела, узагальнено заходи та завдання провадження механізму злочину геноциду у 1932–1933 рр. **Висновки.** Аналіз документів і матеріалів, створених ЦК ВКП(Б) та його апаратом, ЦК КП(Б)У та його апаратом (постанови, протоколи, директивні листи, доповідні записки, телеграми тощо) які визначали заходи та завдання впровадження механізму злочину геноциду у 1932–1933 рр. і стали доказом організації та вчинення Голодомору-геноциду українців 1932–1933 рр.; систематизація партійних документів, дає підстави говорити про спланований ЦК ВКП(Б) та вчинений за допомогою ЦК КП(Б)У й інституту уповноважених і виконавців злочин проти українського народу; узагальнення сприяють міжнародно-правовій аргументації українських істориків у процесі доведення злочину геноциду.

ANALYSIS OF THE DOCUMENTS AND MATERIALS OF THE CENTRAL COMMITTEE OF THE ALL-UNION COMMUNIST PARTY (BOLSHEVIKS) AND CENTRAL COMMITTEE OF THE CENTRAL COMMITTEE OF THE COMMUNIST PARTY (BOLSHEVIKS) OF UKRAINE THAT DEFINED SOME MEASURES AND TASKS FOR IMPLEMENTATION OF MECHANISM OF THE CRIME OF GENOCIDE IN 1932-1933

O. Stasiuk

National Museum of the Holodomor Genocide

Key words: Holodomor genocide of Ukrainians, crime mechanism, Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine, party documents.

The aim of the study is to analyze and compare the examples of party documentation of the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) and Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine as the evidence of crime of genocide of Ukrainians in 1932–1933. **The research methodology** is based on the principles of historicism, The author used the method of critical analysis of sources, problem chronological method, and also analysis, synthesis and generalization. **Scientific novelty.** New historical sources were introduced; the measures and tasks for committing the crime of genocide in 1932–1933 were analyzed. **Consequences.** By analysis of the documents created by Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) and its apparatus, Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine and its apparatus (resolutions, protocols, directive letters, report notes, etc.), which de-

finned the measures and tasks for implementation the crime of genocide in 1932–1933 and became the evidence of organizing and committing the Holodomor genocide of Ukrainians of 1932–1933, and systematization of party documents give grounds to speak about the crime against the Ukrainian people, planned by the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) and committed with the help of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine and the institution of authorized persons and executors; generalizations contribute to the international legal argumentation of Ukrainian historians in the process of proving the crime of genocide.

Для істориків, які досліджують тему Голодомору-геноциду 1932–1933 рр., архівні документи і матеріали залишаються основним джерелом, без якого неможливо відтворити повну та об'єктивну картину подій. З проголошенням незалежності України активізувалися дослідження пов'язані з селянознавчою тематикою; становленням «номенклатурних» структур в УСРР; висвітленням механізмів формування і здійснення репресивної політики та ін. Серед праць українських учених, у яких на основі значного матеріалу висвітлені різні аспекти репресій, найбільшу увагу привертають наукові роботи П. Брицького¹, В. Васильєва², С. Кульчицького³, С. Маркової⁴, В. Марочки⁵, Р. Пирого⁶, Н. Романець⁷, В. Сергійчука⁸, Ю. Шаповала⁹ та ін. Західні вчені Й. Баберовські¹⁰, Л. Віола¹¹,

Г. Куромія¹², Е. Карр¹³, Р. Пайпс¹⁴, Р. Геллетлі¹⁵ та ін. активізували дослідження тоталітаризму.

Метою даної статті є аналіз та порівняння окремих зразків партійної документації ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, як доказу впровадження механізму злочину геноциду українців 1932–1933 рр. На думку авторки, важлива системна робота у напрямку аналізу вже наявних та виявлення нових матеріалів, особливо тих якими керувалися у своїх діях організатори й виконавці Голодомору-геноциду. 22 серпня 1932 р. ЦК КП(б)У затвердив постанову Укрколгоспцентру, в якій було зазначено про необхідність: по-перше, припинити видачу хліба при громадському харчуванні, за винятком трактористів; по-друге, забезпечити видачу натурального авансу відповідно до рішень ЦК й РНК СРСР винятково на трудовні; по-третє, працюючі колгоспники повинні отримувати громадське харчування, приносячи власний хліб¹⁶. Зумисно й послідовно виголюючи українців-одноосібників, керівний апарат КП(б)У водночас піклувався про виконавців цього злочину на місцях, про що свідчить постанова політбюро від 1 листопада 1932 р. «Про покращення матеріально-побутових умов керівних районних працівників»¹⁷.

¹ Брицький П. Професор із Вірджинії Марк Таугер – адвокат Сталіна та його оточення щодо причин голодомору в Україні. *Питання історії України*. 2009. Т. 12. С. 180–184. URL: http://pbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2009_12_34.

² Васильєв В. *Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр–субцентр влади (1917 – 1938)*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 376 с.

³ Кульчицький С. В. Сталінська диктатура в період другого комуністичного штурму (1929–1938 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження пошуки*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. № 21. С. 118–134.

⁴ Маркова С. Суспільні та політичні трансформації в українському селі в контексті формування тоталітарної системи (1917 – 1933 рр.). Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 544 с.

⁵ Марочко В. *Енциклопедія Голодомору 1932 – 1933 років в Україні / передм., авт. текст В. Марочко*. Дрогобич: Коло, 2018. 576 с.

⁶ Пиріг Р. Земельна реформа гетьмана Павла Скоропадського: спроби проведення та причини невдачі. *Український історичний журнал*. 2006. № 3 (468). С. 68–84.

⁷ Романець Н. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925–1939 рр.): монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2014. 450 с.

⁸ Сергійчук В. Як нас морили голодом. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. 392 с.

⁹ Шаповал Ю. І. Україна 20-х – 50-х років: сторінки неписаної історії. Київ: Наук. думка, 1993. 352 с.

¹⁰ Баберовскій Йорг. Червоний терор. Історія сталінізму. Київ: К.І.С., 2007. 248 с.

¹¹ Віола Л. Селянський опір, колективізація та розкуркулення в Україні (1930 р.). *Матеріали Х-ої Подільської історико-краєзнавчої*

конференції. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. С. 430–435.

¹² Куромія Г. Голод 1932–1933 рр. в Україні та євразійська політика. *Україна модерна*. № 6 (17). 2010. С. 113–130.

¹³ Карр Э. *История Советской России*: В 4 кн. / Предисл. А. П. Ненарокова. Москва: Прогресс, 1990. Т. 1–2. Большевицкая революция. 1917–1923. Кн. 1. 771 с.

¹⁴ Пайпс Р. Россия при большевиках. [Пер. с англ. Н. И. Кигаи, М. Д. Тищенко]. Москва: РОССПЭН, 1997. 662 с.

¹⁵ Геллетлі Р. Ленін, Сталін і Гітлер: Доба соціальних катастроф. Київ: «Темпора», 2011. 664 с.

¹⁶ Постанова Укрколгоспцентру про заборону видавати хліб у громадському харчуванні. 22 серпня 1932. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО). Ф.1, оп. 20, спр. 5488, арк. 13.

¹⁷ Постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про поліпшення матеріально-побутових умов керівних районних працівників». 1 листопада 1932. ЦДАГО. Ф. 1, оп.20, спр. 237, арк. 155–159.

У постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 5 листопада 1932 р. йдеться про посилення участі органів юстиції у проведенні вилучень хліба: «1. Зобов'язати судові органи поза чергою розглянути справи по хлібозаготівлям... виїзними сесіями на місці із застосуванням суворих репресій, забезпечуючи при цьому диференційований підхід до окремих соціальних груп, застосовуючи особливо суворі міри до спекулянтів, перекупщиків хліба. 2. Організувати у кожній області не менше 5–10 додаткових виїзних судових сесій Нарсуду для роз'їздів районами. Судовий розгляд справ й застосування найсуворіших репресій повинні супроводжуватися широким розгортанням масової роботи та мобілізації громадськості навколо цих процесів на посилення боротьби за хліб»¹⁸. Директивним листом ПБ ЦК КП(б)У від 5 листопада 1932 р. наказувалося «зобов'язати судові органи поза чергою розглядати справи по хлібозаготівлям, як правило, виїзними сесіями на місці із застосуванням суворих репресій, забезпечуючи диференційований при цьому підхід до окремих соціальних груп, застосовуючи особливо суворі заходи щодо спекулянтів, перекупщиків хліба»¹⁹. Маючи на меті активізацію цих заходів, відповідною постановою в областях були створені комісії для покращення управління застосуванням судових репресій²⁰.

Чи не найпоказовішими доказами організації злочину геноциду українців є наступні документи: постанова ЦК КП(б)У «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель» від 18 листопада 1932 р.²¹, постанова РНК УСРР від 20 листопада 1932 р. «Про боротьбу з куркульським впливом в колгоспах» та Інструкція до неї²². По суті, цими документами запроваджено режим «чорних дошок». Нагадаємо, що режим «чорних дошок» – один з елементів механізму злочину геноциду, що комплексно поєднав у собі психологічний терор, при-

мусове позбавлення українців продуктів харчування, адміністративну і соціально-економічну ізоляцію територіально-адміністративних одиниць (районів, областей), населених пунктів, окремих колгоспів і селянських дворів.

Щодо тих, хто потрапляв на «чорну дошку» передбачалося застосування низки адміністративних покарань: термінове припинення завозу товарів і вивезення із магазинів усіх наявних товарів, повне припинення кооперативної, державної та колгоспної торгівлі до стовідсоткового виконання хлібозаготівлі, дотермінове стягнення фінансових зобов'язань (тобто позбавлення селян останніх наявних грошей) та очищення колгоспів від так званих контрреволюційних елементів²³. До цих заходів у 1932–1933 рр. додатково запроваджувалося блокування населених пунктів загонами міліції та частинами РСЧА²⁴. Людей охоплював панічний страх, вони відчували себе у смертельній пастці. У селах, де не залишалося живих людей, вивішували чорний прапор, зокрема і як пересторогу для людей, котрі випадково опинялися у цих селах. Це був один із жахливих способів приховати правду. З цього часу термін «чорна дошка» став ключовим (головним) елементом механізму фізичного знищення цілих сіл, колгоспів тощо і використовувався виключно як засіб для створення життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове фізичне знищення українців.

Антилюдську природу режиму в дії можна помітити на прикладі «Доповідної записки «Про колгосп с. Городище, занесений на чорну дошку». У ній зазначено, що за 2 місяці перебування колгоспу на чорній дошці держава отримала 373 ц зерна (5,6% річного плану), у тому числі, стягненого з садиб і незаконно отриманого – 63 ц; закрито торгівлі мережі й встановлено закриту, за списком, видачу товарів у вугільному та радгоспному рабкомах; знято з постачання 1 020 членів родин колгоспників й одноосібників; вигнано з колгоспу групи у складі 58 людей за підтримки більшості; виселено 43 кулацькі родини району; віддано під суд правління колгоспу; знято та зда-

¹⁸ Постанова політбюро ЦК КП(б)У про посилення участі органів юстиції в проведенні вилучень хліба. 5 листопада 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 6, спр. 237, арк. 177.

¹⁹ Директивний лист ПБ ЦК КП(б)У, яким для посилення репресій під час Голодомору зобов'язувалися суди розглядати першочергово у стислі строки справи по хлібозаготівлям. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 6, спр. 237, арк. 177.

²⁰ Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи з ліквідації саботажу хлібозаготівель» від 5.12.1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 6, спр. 238, арк. 93–94.

²¹ Постанова ЦК КП(б)У «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель». 18 листопада 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 6, спр. 237, арк. 207–216.

²² Постанова Раднароднихкомісарів УСРР «Про боротьбу з куркульським впливом у колгоспах» (20 листопада 1932 р.) ДАКО, Ф. П-68, оп.1, спр.328, арк.73. URL:<http://dakiro.kr-admin.gov.ua/v/2013-11-20/d6.html>

²³ Телеграма облоргбюро КП(б)У до секретарів РПК та голів райвиконкомів про застосування до окремих колгоспів репресивних заходів за невиконання планів хлібозаготівлі. *Голодомор на Чернігвщині: влада і народ*. Збірник документів / Відп. ред. Р. Воробей. Чернігів: Вид-во КП Чернігівської обереги, 2008. С.114.

²⁴ Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про застосування репресій до колгоспників та одноосібників за невиконання плану хлібозаготівлі. *Голодомор на Чернігвщині: влада і народ*. Збірник документів / Відп. ред. Р. Воробей. Чернігів: Вид-во КП Чернігівської обереги, 2008. С.115.

но у хлібозатівлю посівного фонду в розмірі 356 ц; накладено штрафів м'ясом у розмірі 15-місячної норми; відібрано у порядку репресії та передано для продовольчої бази вугільникам 1 300 га колгоспної землі; звільнено 150 осіб²⁵.

Підтвердження відверто злочинних дій комуністів заходимо у доповідній записці голови ДПУ УРСР від 22 листопада 1932 р., адресованій секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору, в якій заплановано «проведення масової операції з нанесення оперативного удару по класовому ворогу». Ця операція охопила 243 райони України. Було мобілізовано всі ресурси чекістського апарату, щоб виявити контрреволюційні центри організації саботажу та зриву хлібозаготівель, їхнє керівництво й «кулацько-петлюрівське повстанське підпілля». За результатами підготовчих заходів, в Україні потрібно було ліквідувати 436 групових агентурних розробок, до складу яких входило 2117 фігурантів, а також 1308 одиниць, тобто сумарно 3425 осіб²⁶.

Важливою для аналізу є постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. Відповідно до неї, поряд із завершенням заготівлі зерна, соняшника та льону до січня–лютого 1933 р., потрібно було звернути особливу увагу на «контрреволюційні елементи» (кулаки, колишні офіцери, петлюрівці та ін.). Останні внаслідок слабкої роботи та відсутності революційної пильності низки місцевих парторганізацій України та Північного Кавказу зуміли проникнути у сільради, земоргани та кооперацію з метою організації контрреволюційного руху та саботажу хлібозаготівель, а тому потрібно було викоринити ці елементи шляхом арештів, ув'язнень у концтаборах і навіть перед застосування найвищої кари. Найсуворішого покарання заслуговували «саботажники хлібозаготівель з партквитком у кишені» – 5–10 років у концтаборах або розстріл²⁷. Цією постановою засуджено «неправильну» політику українізації, яка, на думку вищого партійного керівництва, проводилася «механічно» без урахування осо-

бливостей окремих районів, без ретельного підбору більшовицьких українських кадрів. Це, мовляв, відродженню «буржуазно-націоналістичних елементів», які почали створювати власні контрреволюційні організації. Тому цією постановою ЦК і РНК СРСР регламентують: по-перше, у стислі терміни висилити найбільших контрреволюціонерів і саботажників до північних областей СРСР, замінивши їх на «старанних колгоспників-червоноармійців», яким слід передати землі, інвентар й худобу; по-друге, арештованих зрадників засудити до 10–15 років концтаборів; по-третє, запропонувати ЦК КП(б)У та РНК України зосередитися на правильному проведенні українізації, здійснюючи системний партійний контроль за цим; по-четверте, звернути серйозну увагу на правильне проведення українізації, маючи на меті ретельний відбір і правильне виховання «українських більшовицьких кадрів»²⁸ шляхом їх русифікації.

29 грудня 1932 р. ПБ ЦК КП(б)У оприлюднило постанову про термінове вивезення всіх наявних фондів з районних колгоспів, особливо тих, що не виконали план хлібозаготівель, негайно мобілізуючи для цього перевізні засоби, живу тягову силу, автотранспорт й трактори. Будь-яку затримку з вивозом цих фондів ЦК розглядало як саботаж хлібозаготівель зі сторони районного керівництва²⁹. Того ж дня на засіданні було прийнято наступні рішення: 1) про поширення на Дніпропетровську область заходів, вжитих стосовно Одеської області (висилка 700 родин із 20–25 сіл відсталих районів, укладання списку до 50 осіб, виключених з партії, для негайної висилки у концтабори тощо); 2) про посилення репресій щодо злісних одноосібників-приховувачів хліба; 3) про звернення серйозної уваги по партійній лінії та лінії ГПУ на розкриття таємних складів й приховування розкраденого хліба крупними та дрібними містами, пристанційними пунктами та у деяких залізничних працівників, що є посібниками кулаків й саботажників³⁰.

1 січня 1933 р. до ЦК КП(б)У та особисто С. Косіору надійшла телеграма від Й. Сталіна, в якій він запропонував сповістити через сільради та

²⁵ Доповідна записка ворошиловського міськкому партії першому секретарю Донецького обкому КП(б)У Саркісу «Про колгосп в с. Городище, занесений на «чорну дошку». 4 січня 1933. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 20, спр. 6339, арк. 176–178.

²⁶ Доповідна записка про заходи з проведення операції проти «куркульсько-петлюрівських та контрреволюційних елементів». 22 листопада 1932 р. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16, оп. 1, спр. 4, арк. 72–100.

²⁷ Постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР про ліквідацію політики «українізації» та проведення русифікації в Україні і на Північному Кавказі. 14 грудня 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 20, спр. 5243, арк. 44.

²⁸ Постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР про ліквідацію політики «українізації» та проведення русифікації в Україні і на Північному Кавказі. 14 грудня 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 20, спр. 5243, арк. 44.

²⁹ Постанова політбюро ЦК КП(б)У про термінове вивезення всіх наявних фондів з колгоспів. 29 грудня 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 6, спр. 238, арк. 182.

³⁰ Постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 29 грудня 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 16, спр. 18, арк. 83–87.

колгоспи, що ті з колгоспників та одноосібників, які добровільно здадуть вкрадений і прихований хліб, не будуть репресовані. Ті, хто не дослухаються до цієї вимоги, будуть покарані найсуворішим чином³¹.

Згодом ЦК ВКП(б) і РНК СРСР оприлюднили Директиву від 23 січня 1933 р., в якій Уповнаркомшляхові та ГПУ запропоновано «негайно дати вказівку усім залізничним станціям щодо припинення продажів квитків за межі України селянам, які не мають посвідчення міськвиконкомів про право виїзду або промислових та будівельних організацій, що не залучені на ті або інші роботи за межами України»³².

Серед партійних документів, які прямо доводять організацію Голодомору-геноциду як злочину проти українського народу, безумовно необхідно згадати постанову ЦВК та РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р., опубліковану в газеті «Комуніст» через два дні. Цей документ більш відомий як «закон про п'ять колосків». У ньому чорним по білому ухвалено наступні пункти: I. Прирівняти за своїм значенням вантажі на залізничному та водному транспорті до майна державного значення та посилити охорону цих вантажів. За розкрадання останніх – розстріл із конфіскацією всього майна або, при пом'якшувальних обставинах, 10 років позбавлення волі також з конфіскацією. II. Прирівняти за своїм значенням майно колгоспів і кооперативів (врожай на ланах, громадські запаси, худоба, кооперативні склади, крамниці тощо) до майна державного та посилити його охорону від розкрадання. Аналогічне покарання за порушення, як і в попередньому пункті. III. Рішуча боротьба з «протигромадськими, куркульсько-капіталістичними елементами», що вдаються до насильства й погроз колгоспників, та можуть спричинити руйнування колгоспу як такого. Прирівнюючи цей злочин до державного, покарання – від 5 до 10 років ув'язнення в концентраційному таборі. Усіх пунктів стосується те, щоб не застосовувати амністії до злочинців, засуджених у цих справах³³.

³¹ Телеграма ЦК ВКП(б) до ЦК КП(б)У з оголошенням постанови ЦК ВКП(б) про добровільне здавання державі колгоспами, колгоспниками та одноосібниками раніше прихованого хліба. 1 січня 1933 р. *ЦДАГО*. Ф. 1, оп. 20, спр. 6339, арк. 25.

³² Директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР у зв'язку з масовим виїздом селян за межі України. 23 січня 1933 р. *ЦДАГО*. Ф. 1, оп. 16, спр. 9, арк. 114.

³³ Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної

Окрему цінність для голодоморознавців становить інструкція про застосування вищезазначеної постанови³⁴, в якій детально зазначено злочини, що підпадають під дію закону від 7 серпня (1); категорії розкрадачів й міра соціального захисту, яку необхідно до них застосовувати (2); порядок спрямування справ по розкраданнях (3); спеціальне застосування декрету ЦВК і РНК від 7/VIII-32 р. (4); терміни ведення слідства у справах про розкрадання (5). По суті, це була інструкція покрокового вчинення геноциду, що може бути використана як сегмент доказової бази в рамках майбутніх судових справ.

Масштаби наслідків організованого злочину геноциду українців можна збагнути, взявши хоча б до уваги доповідні записки та інформаційні довідки по Харківській та Дніпропетровській областях, в яких розкрито напружене продовольче становище та смертність від голоду в окремих районах областей³⁵. Схожа ситуація з різним ступенем складності спостерігалася майже у кожній області України. При цьому важливо наголосити, що рішення про виділення допомоги областям приймалися ЦК КП(б)У на базі цинічних мотивів і вибірково щодо визначених цільових груп, адже потрібно було підтримувати трудові темпи виконання хлібозаготівель.

Про вагомість виконання хлібозаготівельного плану без сповільнення темпів стає зрозуміло з резолюції за доповіддю генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора «Про підсумки весняної засівної кампанії, про хлібозаготівню та збиральну кампанії і завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». Автор зазначає, що конференція приймає до безумовного виконання встановлений для України план хлібозаготівель у 356 млн пудів по селянському сектору. С. Косіор наголошує, що країна має усі шанси впоратися із хлібозаготівлею ми за наступних умов: якщо районні та сільські партійні організації будуть «нешадно викривати опортуністів, капітулянтів і скигліїв, що бачать причину труднощів і ускладнень цього року на Україні у великих темпах, у великих завданнях, які вони заздалегідь вважають

(соціалістичної) власності». 7 серпня 1932 року. *Комуніст*. 1932. 9 серпня

³⁴ Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». 7 серпня 1932 року. *Комуніст*. 1932. 9 серпня.

³⁵ Доповідна записка Харківського обкому партії ЦК КП(б)У про надзвичайно напружене продовольче становище в окремих районах області. Червень 1932 р. *ЦДАГО*. Ф. 1, оп. 20, спр. 5255, арк. 53–57.

зі шкідливі і нездійсненні»³⁶; влада відмовиться від практики «стихійно-зрівнялівського» розподілу плану хлібозаготівель та буде застосовувати до кожного колгоспу окремих, індивідуальний підхід; одноосібні господарства, відповідно, здаватимуть не менше, ніж здають сусідні колгоспи, без нездійснених завдань й перегинів; під час збирання врожаю головну увагу буде скеровано на боротьбу з втратами тощо.

Аналізуючи архівні матеріали, що стосуються тієї ж Харківщини, можна знайти чимало партійних документів, які підтверджують злочин геноциду українців: телеграма бюро Харківського обкому КП(б)У щодо організації у масовому порядку хлібних «червоних валок» на честь 15-ї річниці Жовтня, направлена секретарям райпарткомів та уповноваженим обкому, текст якої було узгоджено шляхом опиту і затверджено на засіданні бюро обкому 20 листопада 1932 р.³⁷; постанова бюро Харківського обкому КП(б)У «Про активізацію органів юстиції та суду в справі боротьби за хліб», яка зобов'язувала судові органи розглядати справи стосовно хлібозаготівель поза чергою, як правило, виїзними сесіями на місці, застосовуючи суворі репресії (зазначено 10 районів, куди направлено виїзні судові сесії). Текст постанови ухвалено шляхом опитування членів бюро. 07.11.1932. Додаток до протоколу від 20 листопада 1932 р.³⁸; рішення бюро Харківського обкому КП(б)У «Про п'ять голів сільрад і секретарів сільпартосередків Диканського району, що відмовились від виконання зниженого плану хлібозаготівель» із приписом обласній КК розглянути справи заявників негайно з виїздом на місце та притягненням їх до суворої відповідальності, а також попередженням секретарів міських та районних парткомітетів, що невжиття ними заходів щодо комуністів, які роблять усні чи письмові заяви про неможливість виконання плану або потребу його подальшого зниження,

³⁶ Резолюція III всеукраїнської партійної конференції за доповіддю генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора «Про підсумки весняної засівної кампанії, про хлібозаготівню та збиральну кампанії і завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». 9 липня 1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 1, спр. 383, арк. 10.

³⁷ Телеграма бюро Харківського обкому КП(б)У щодо організації у масовому порядку хлібних «червоних валок» на честь 15-ї річниці Жовтня. 20 листопада 1932 року. 04.11.1932. З протоколу №12. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. П-2, оп. 1, спр. 11, арк. 33.

³⁸ Постанова бюро Харківського обкому КП(б)У «Про активізацію органів юстиції та суду в справі боротьби за хліб». 07.11.1932. Додаток до протоколу від 20 листопада 1932 року. ДАХО. №12. Ф. П-2, оп. 1, спр. 11, арк. 76–77.

розглядатиметься обкомом як допомога куркулю і саботаж хлібозаготівель. З протоколу № 12. 20.11.1932³⁹; витяг з протоколу №12 засідання бюро Харківського обкому КП(б)У щодо заходів з виконання плану хлібозаготівель у Сахновщинському і Балаклійському районах, відрядження до районів комісій з повноваженнями віддавати під суд («цими сесіями розглянути усі справи про хлібозаготівлі і у п'ятиденний термін розглянути не менше ніж по 10 справ з опублікуванням вироків у пресі»). 07.11.1932⁴⁰; протокол №27 засідання бюро Близнюківського райпарткому КП(б)У щодо невиконання до 20 грудня постанови обкому КП(б)У про завершення в районі хлібозаготівлі і оголошення з цією метою ударної декади із застосуванням до нездавачів штрафів, вилучення присадибної землі, встановлення млинам твердих завдань по здачі мірчуку. 21.12.1932⁴¹; протокол №4 позачергового засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У про завершення хлібозаготівлі в районі до 16 січня шляхом штурмових днів та збільшення тиску на одноосібний сектор. 13.01.1932⁴²; постанова бюро Зміївського райпарткому КП(б)У про заходи з безумовного виконання кінцевого плану хлібозаготівлі, зокрема застосування репресій до одноосібників: вилучення хліба, штрафи в розмірі ринкової вартості незданого хліба, відмова продажу деяких товарів, судові репресії, що не повинно звільняти від здавання хліба, та ін. 03.11.1932⁴³; протокол № 1 засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У щодо невиконання постанови Харківського обкому КП(б)У від 29 грудня 1932 р. про довивезення 912 т хліба (район довивіз лише 334 т) з вимогою до 5 січня виконати план довивозу збіжжя в повному обсязі, застосовуючи до нездавачів, а також

³⁹ Рішення бюро Харківського обкому КП(б)У «Про п'ять голів сільрад і секретарів сільпартосередків Диканського району, що відмовились від виконання зниженого плану хлібозаготівель». З протоколу №12. 20.11.1932. ДАХО. Ф. П-2, оп. 1, спр. 11, арк. 26.

⁴⁰ Витяг з протоколу №12 засідання бюро Харківського обкому КП(б)У щодо заходів з виконання плану хлібозаготівель у Сахновщинському і Балаклійському районах, відрядження до районів комісій з повноваженнями віддавати під суд. 07.11.1932. ДАХО. Ф. П-2, оп. 3, спр. 1, арк. 131.

⁴¹ Протокол №27 засідання бюро Близнюківського райпарткому КП(б)У щодо невиконання до 20 грудня постанови обкому КП(б)У про завершення в районі хлібозаготівлі. 21.12.1932. ДАХО. Ф. П-32, оп. 1, спр. 18, арк. 259–262

⁴² Протокол №4 позачергового засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У про завершення хлібозаготівлі в районі до 16 січня. 13.01.1932. ДАХО. Ф. П-72, оп. 1, спр. 51, арк. 3–4.

⁴³ Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи з ліквідації саботажу хлібозаготівель» від 5.12.1932 р. ЦДАГО. Ф. 1, оп. 6, спр. 238, арк. 93–94.

керівників сільрад, колгоспів та уповноважених по хлібозаготівлях широкі репресивні заходи. 02.01.1933⁴⁴; протокол № 9 засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У про обговорення телеграми П. Постишева від 5 березня 1933 р. щодо провалу засипки насіння з констатацією піддання комуністів, уповноважених райпарткому та секретарів парторганізацій під вплив куркульських настроїв «голодовки» (Скрипаї, Соколів, Геніївка), та рішенням викрити носіїв настроїв «голодовки», «застосовуючи до них негайно самих суворих заходів і в першу чергу до керівної частини села», доручити райвідділу ГПУ виявити та вилучити всі куркульські й контрреволюційні елементи, агітаторів та організаторів саботажу, аби до 15 березня «за всяку ціну домоглись завершення засипки насіння». 06.03.1933⁴⁵ та ін. Отже ці документи і матеріали засвідчують пла-

новість і координованість заходів, спрямованих на позбавлення селян матеріально-продовольчих засобів для існування; агресивна та войовнича риторика, що міститься в цих документах підтверджує серйозність намірів партійного керівництва перемогти українських селян у «боротьбі за хліб», мета якої побудова «нової держави» через винищення та підкорення.

Аналіз документів і матеріалів, створених ЦК ВКП (б) та його апаратом, ЦК КП(б)У та його апаратом (постанови, протоколи, директивні листи, доповідні записки, телеграми тощо), які визначали заходи та завдання впровадження механізму злочину геноциду у 1932–1933 рр. і стали доказом організації та вчинення Голодомору-геноциду українців 1932–1933 рр.; систематизація партійних документів, дає підстави говорити про спланований ЦК ВКП(б) та вчинений за допомогою ЦК КП(б)У й інституту уповноважених і виконавців злочин проти українського народу; узагальнення сприяють міжнародно-правовій аргументації українських істориків у процесі доведення злочину геноциду.

⁴⁴ Протокол №1 засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У щодо невиконання постанови Харківського обкому КП(б)У від 29 грудня 1932 року. 02.01.1933. ДАХО. Ф. П-72, оп. 1, спр. 55, арк. 6–7.

⁴⁵ Протокол №9 засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У про обговорення телеграми П. Постишева від 5 березня 1933 року щодо провалу засипки насіння. 06.03.1933. ДАХО. Ф. П-72, оп. 1, спр. 55, арк. 29–30; спр. 56, арк. 26–27.

References

- Baberovski Y. Chervonyi teror. Istorii stalinizmu. Kyiv: K.I.S., 2007. 248 s.
- Brytskyi P. Profesor izVirdzhinii Mark Tauher – advokat Stalina ta yohootochenniashchodo prychnyn holodomoru v Ukraini. Pytannia istorii Ukrainy. 2009. T. 12. S. 180-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2009_12_34.
- Vasyliiev V. Politychne kerivnytstvo URSR i SRSR: dynamika vidnosyn tseentr–subtsentr vlady (1917 – 1938). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014. 376 s.
- Vytiah z protokolu №12 zasidannia biuro Kharkivskoho obkomu KP(b)U shchodo zakhodiv z vykonannia planu khlibozahotivel u Sakhnovshchynskomu i Balakliiskomu raionakh, vidriadzhennia do raioniv komisii z povnovazhenniamy viddavaty pid sud. 07.11.1932. DAKhO. F. P-2, op. 3, spr. 1, ark. 131.
- Viola L. Selianskyi opir, kolektyvizatsiia ta rozkurkulennia v Ukraini (1930 r.). Materialy Kh-oi Podilskoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet, 2000. S. 430–435.
- Helletli R. Lenin, Stalin i Hitler: Doba sotsialnykh katastrof. Kyiv: "Tempora", 2011. 664 s.
- Dyrektyva TsK VKP(b) i RNK SRSR u zviazku z masovym vyizdom selian za mezhi Ukrainy. 23 sichnia 1933 r. TsDAHO. F. 1, op. 16, spr. 9, ark. 114.
- Dyrektyvnyi lyst PB TsK KP(b)U, yakym dlia posylennia represii pid chas Holodomoru zobov`iazuvalysia sudy rozghliadaty pershocherhovo u stysli stroky spravy po khlibozahotivliam. TsDAHO. F. 1, op. 6, spr. 237, ark. 177.
- Dopovidna zapyska voroshylovskoho miskkomu partii pershomu sekretariu Donetskoho obkomu KP(b)U Sarkisu «Pro kolhosp v s. Horodyshche, zanesenyi na «chornu doshku». 4 sichnia 1933. TsDAHO. F.1, op. 20, spr. 6339, ark. 176–178.
- Dopovidna zapyska pro zakhody z provedennia operatsii proty «kurkulsko-petliurivskykh ta kontrevoliutsiinykh elementiv». 22 lystopada 1932 r. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (HDA SBU). F. 16, op. 1, spr. 4, ark. 72–100.
- Dopovidna zapyska Kharkivskoho obkomu partii TsK KP(b)U pro nadzvychaino napruzhenne prodovolche stanovishche v okremykh raionakh oblasti. Cherven 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 20, spr. 5255, ark. 53–57.

Karr E. Ystoriia Sovetskoï Rossyï : V 4 kn. / Predysl. A. P. Nenarokova. Moskva: Prohress, 1990. T. 1–2. Bolshevystskaïa revoliutsiia. 1917–1923. Kn. 1. 771 s.

Kulchytskyi S. Stalinska dyktatura v period druhoho komunistychnoho shturmu (1929–1938 rr.). Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia poshuky. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. № 21. C. 118–134.

Kuromiia H. Holod 1932–1933 rr. v Ukraini ta yevraziiska polityka. Ukraina moderna. № 6 (17). 2010. S. 113–130.

Markova S. Suspilni ta politychni transformatsii v ukrainskomu seli v konteksti formuvannia totalitarnoi systemy (1917 – 1933 rr.). Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D. H., 2015. 544 s.

Marochko V. Entsyklopediia Holodomoru 1932 – 1933 rokov v Ukraini / peredm., avt. tekst V. Marochko. Drohobych: Kolo, 2018. 576 s.

Paips R. Rossiia pry bolshevykakh. [Per. s anhl. N. Y. Kyhai, M. D. Tymenchyk]. Moskva: ROSSPĖN, 1997. 662 s.

Pyrh R. Zemelna reforma hetmana Pavla Skoropadskoho: sproby provedennia ta prychny nevdachi. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2006. № 3 (468). S. 68–84.

Postanova biuro Kharkivskoho obkomu KP(b)U «Pro aktyvizatsiiu orhaniv yustytzii ta sudu v spravi borotby za khlib». 07.11.1932. Dodatok do protokolu vid 20 lystopada 1932 roku. DAKhO. №12. F. P-2, op. 1, spr. 11, ark. 76–77.

Postanova Politbiuro TsK KP(b)U «Pro zakhody z likvidatsii sabotazhu khlibozahotivel» vid 5.12.1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 6, spr. 238, ark. 93–94.

Postanova Politbiuro TsK KP(b)U «Pro zakhody z likvidatsii sabotazhu khlibozahotivel» vid 5.12.1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 6, spr. 238, ark. 93–94.

Postanova politbiuro TsK KP(b)U «Pro polipshennia materialno-pobutovykh umov kerivnykh raionnykh pratsivnykiv». 1 lystopada 1932. TsDAHO. F. 1, op. 20, spr. 237, ark. 155–159.

Postanova Politbiuro TsK KP(b)U vid 29 hrudnia 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 16, spr. 18, ark. 83–87.

Postanova Politbiuro TsK KP(b)U pro zastosuvannia represii do kolhosprykyv ta odnoosibnykyv za nevykonannia planu khlibozahotivli. Holodomor na Chernihvshchyni : vlada i narod. Zbirnyk dokumentiv / Vidp. red. R. Vorobei. Chernihiv : Vyd-vo KP Chernihivski oberehy, 2008. S. 115.

Postanova politbiuro TsK KP(b)U pro posylennia uchasti orhaniv yustytzii v provedenni vyluchen khliba. 5 lystopada 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 6, spr. 237, ark. 177.

Postanova politbiuro TsK KP(b)U pro terminove vyvezennia vsikh naiavnykh fondiv z kolhospiv. 29 hrudnia 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 6, spr. 238, ark. 182.

Postanova Radynarodnykh komisariv USRR «Pro borotbu z kurkuls'kym vplyvom u kolhospakh» (20 lystopada 1932 r.) DAKO, F.P-68, op.1, spr.328, ark.73. URL:<http://dakiro.kr-admin.gov.ua/v/2013-11-20/d6.html>

Postanova Ukrkolhospsentru pro zaboronuvydavatykhlibu u hromadskomukharchuvanni. 22 serpnia 1932. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TsDAHO). F.1, op. 20, spr. 5488, ark. 13.

Postanova TsVK i RNK SRSR «Pro okhoronu maina derzhavnykh pidprijemstv, kolhospiv ta kooperatsii i zmitsnennia suspilnoi (sotsialistychnoi) vlasnosti». 7 serpnia 1932 roku. Komunist. 1932. 9 serpnia

Postanova TsVK i RNK SRSR «Pro okhoronu maina derzhavnykh pidprijemstv, kolhospiv ta kooperatsii i zmitsnennia suspilnoi (sotsialistychnoi) vlasnosti». 7 serpnia 1932 roku. Komunist. 1932. 9 serpnia.

Postanova TsK VKP(b) ta RNK SRSR pro likvidatsiiu polityky «ukrainizatsii» ta provedennia rusyfikatsii v Ukraini i na Pivnichnomu Kavkazi. 14 hrudnia 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 20, spr. 5243, ark. 44.

Postanova TsK VKP(b) ta RNK SRSR pro likvidatsiiu polityky «ukrainizatsii» ta provedennia rusyfikatsii v Ukraini i na Pivnichnomu Kavkazi. 14 hrudnia 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 20, spr. 5243, ark. 44.

Postanova TsK KP(b)U «Pro zakhody shchodo posylennia khlibozahotivel». 18 lystopada 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 6, spr. 237, ark. 207–216.

Protokol №1 zasidannia biuro Zmiivskoho raipartkomu KP(b)U shchodo nevykonannia postanovy Kharkivskoho obkomu KP(b)U vid 29 hrudnia 1932 roku. 02.01.1933. DAKhO. F. P-72, op. 1, spr. 55, ark. 6–7.

Protokol №27 zasidannia biuro Blyzniukivskoho raipartkomu KP(b)U shchodo nevykonannia do 20 hrudnia postanovy obkomu KP(b)U pro zavershennia v raioni khlibozahotivli. 21.12.1932. DAKhO. F. P-32, op. 1, spr. 18, ark. 259–262

Protokol №4 pozacherhovoho zasidannia biuro Zmiivskoho raipartkomu KP(b)U pro zavershennia khlibozahotivli v raioni do 16 sichnia. 13.01.1932. DAKhO. F. P-72, op. 1, spr. 51, ark. 3–4.

Protokol №9 zasidannia biuro Zmiivskoho raipartkomu KP(b)U pro obhovorennia telehramy P. Postysheva vid 5 bereznia 1933 roku shchodo provalu zasypky nasinnia. 06.03.1933. DAKhO. F. P-72, op. 1, spr. 55, ark. 29–30; spr. 56, ark. 26–27.

Rezoliutsiia III vseukrainskoi partiinoi konferentsii za dopoviddiu heneralnoho sekretaria TsK KP(b)U S. Kosiora «Pro pidsumky vesnianoj zasivnoji kampanii, pro khlibozahotivnu ta zbyralnu kampanii i zavdannia orhanizatsiino-hospodarskoho zmitsnennia kolhospiv». 9 lypnia 1932 r. TsDAHO. F. 1, op. 1, spr. 383, ark. 10.

Rishennia biuro Kharkivskoho obkomu KP(b)U «Pro piat holiv silrad i sekretariv silpartoseredkivDykanskoho raionu, shcho vidmovylys vid vykonannia znyzhenoho planu khlibozahotivel». Z protokolu №12. 20.11.1932. DAKhO. F. P-2, op. 1, spr. 11, ark. 26.

Romanets N. Represyivna polityka radianskoi vlady v ukrainskomu seli (1925–1939 rr.): monohrafiia. Kryvyi Rih : Vyd. R. A. Kozlov, 2014. 450 s.

Serhiichuk V. Yak nas moryly holodom. Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 2006. 392 s.

Telehrama biuro Kharkivskoho obkomu KP(b)U shchodo orhanizatsii u masovomu poriadku khlibnykh «chervonykh valok» na chest 15-yi richnytsi Zhovtnia. 20 lystopada 1932 roku. 04.11.1932. Z protokolu №12. Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti (DAKhO). F. P-2, op. 1, spr. 11, ark. 33.

Telehrama oblorhbiuro KP(b)U do sekretariv RPK ta holiv raivykonkomiv pro zastosuvannia do okremykh kolhospiv represyvnykh zakhodiv za nevykonannia planiv khlibozahotivli. Holodomor na Chernihvshchyni : vlada i narod. Zbirnyk dokumentiv / Vidp. red. R. Vorobei. Chernihiv : Vyd-vo KP Chernihivski oberehy, 2008. S.114.

Telehrama TsK VKP(b) do TsK KP(b)U z oholoshenniam postanovy TsK VKP(b) pro dobrovilne zdavannia derzhavi kolhospamy, kolhospnykamy ta odnoosibnykamy ranishe prykhovanoho khliba. 1 sichnia 1933 r. TsDAHO. F. 1, op. 20, spr. 6339, ark. 25.

Shapoval Yu. I. Ukraina 20-kh – 50-kh rokov: storinky nepysanoi istorii. Kyiv: Nauk. dumka, 1993. 352 s.